

ЛОКОТА О. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМАЛЬНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемі формально-структурного аналізу дипломатичної термінологічної системи турецької мови, аналізу кількісного співвідношення досліджуваних лексичних одиниць згідно їхньої приналежності до певної частини мови.

Ключові слова: турецька дипломатична термінологія, дипломатичні терміни, формально-структурний аналіз термінологічної системи, формальні типи термінів.

Статья посвящена проблеме формально-структурного анализа дипломатической терминологической системы турецкого языка, анализу количественного соотношения изучаемых лексических единиц согласно их принадлежности к определенной части речи.

Ключевые слова: турецкая дипломатическая терминология, дипломатические термины, формально-структурный анализ терминологической системы, формальные типы терминов.

Article is devoted to the problem of the formal-structural analysis of the diplomatic terminological system of the Turkish language, the analysis of a quantitative parity of the studied lexical units upon their accessory to a certain part of speech is carried out.

Keywords: Turkish diplomatic terminology, diplomatic terms, formal-structural analysis of terminological system, formal types of terms.

Актуальність роботи визначається необхідністю вивчення лінгвістичних особливостей термінологічної лексики турецького дипломатичного дискурсу; необхідністю комплексного опису, аналізу і впорядкування дипломатичної терміносистеми, а також наявністю незначної кількості наукових робіт, що досліджують турецьку дипломатичну термінологію.

У зв'язку з цим, **метою** даної статті є комплексний опис та аналіз дипломатичної термінології сучасної турецької мови.

Об'єктом дослідження слугувала вибірка дипломатичних термінів турецької мови загальним об'ємом 1016 лексичних одиниць, яка була складена шляхом суцільного перегляду спеціальної літератури і лексикографічних джерел з дипломатії, дипломатичних документів турецькою мовою, перекладних і дипломатичних словників.

Предметом дослідження є формально-структурні та кількісно-якісні характеристики дипломатичної терміносистеми сучасної турецької мови.

Теоретико-методологічною базою проведеного дослідження послужили роботи вітчизняних і зарубіжних вчених в області термінознавства, словотворення та лексичної семантики: М. Н. Володіної,

С. В. Гріньова, С. В. Гріньова-Гріневича, В. П. Даніленко, Т. Л. Канделакі, В. М. Лейчика, Д. С. Лотте, Л. Л. Нелюбіна, А. А. Реформаторського, Е. А. Сорокіної, А. В. Суперанської, Л. В. Щерби, Нарін Мюслюме та інших.

Комплексний підхід до об'єкту дослідження зумовив використання декількох взаємодоповнюючих методів аналізу студійованого матеріалу: аналітичного методу, статистичного методу, методу компонентного аналізу, формально-структурного методу.

Наукова новизна роботи: вперше описується і аналізується дипломатична терміносистема сучасної турецької мови як самостійна галузь спеціальної лексики.

У сучасній лінгвістичній науці набуває значення проблема вивчення терміну і термінологічної системи, зростає інтерес до лінгвістичного аналізу спеціальної лексики окремих галузей знання, що пояснюється причинами як позамовного, так і внутрішньомовного характеру [1: 56].

Впродовж вже декількох десятиліть в роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених обговорюється питання про статус терміну і його місце в системі мови, системності термінологій, особливостях формування терміносистем, що належать різним мовам і так далі. Дуже актуальна проблема складання галузевих термінологічних словників. На даний момент термінологічна лексика складає більшу частину лексики будь-якої мови. Понад 90% нових слів, що з'являються в сучасних мовах, складає спеціальна лексика [2: 5].

Під терміном розуміється будь-яке слово або словосполучення, яка використовується для точної номінації понять або явищ, властивих певній області діяльності, і обслуговує комунікативні потреби даної сфери. Основною ознакою термінів є позначення ними понять. У терміні дається найбільш точне, концентроване і економне визначення якого-небудь поняття [3: 75–86]. Фундаментальні дослідження в області теорії термінології належать школі Д. С. Лотте, який до термінів відносив слова і словосполучення, що виражають поняття [4; 5].

В енциклопедії української мови [6: 631] термінологія визначається як сукупність термінів певної галузі науки або виробництва, а також вчення про утворення, склад і функціонування термінів.

При проведенні термінологічних досліджень спеціальної лексики здійснюється аналіз та опис формальних типів термінів, при цьому широко застосовуються статистичні методи [7:92–100]. У даній роботі лексичні

одиниці, що представлені в декількох варіантах написання, розглядалися як окремі лексеми. Аналіз формальної структури термінів дипломатичної лексики сучасної турецької мови дозволив виділити такі структурні типи термінів, як терміни-слова, або однослівні терміни, які рідше іменуються монолексемними, і терміни-словосполуки або складні, багатоконпонентні (полілексемні) терміни, що розділяються за кількістю складових компонентів на дво-, три- і багатоконпонентні конструкції [8; 9]. До термінів-слів можуть належати й складні терміни, що утворені за допомогою додавання основ і пишуться разом або через дефіс.

Л. В. Щерба характеризував складні терміни як сполучення слів, які мають структурну і семантичну єдність і являють собою розчленовану термінологічну номінацію [9:265–304]. Критерієм розгляду словосполуки як однієї номінативної термінологічної одиниці служить його використання для назви одного поняття.

Терміни-словосполуки, що виражають єдині цілісні поняття, мають різний ступінь смислової розкладеності, вони стійкіші в плані своєї лексико-семантичної організації, в порівнянні із словосполуками загальнолітературної мови. Характерною особливістю лексичних термінів-словосполук є те, що місце одного з компонентів заповнюється не будь-яким словом відповідної категорії, а лише деякими, що створюють певну семантичну групу.

Аналіз вибірки турецьких дипломатичних термінів показав, що терміни-слова становлять 340 лексичних одиниць, що відповідає 33,2 % від кількості термінологічних найменувань. Терміни-словосполуки згідно даного дослідження складають 66,8 % (676 одиниць) від числа аналізованих лексем, з яких двокомпонентні терміни складають 47,5 % (475 одиниць), а терміни, що складаються з трьох і більше слів, – 19,3 % (201 одиниць) від спільної кількості термінів, що складає 10,1% (105 одиниць) і 9,2 % (96 одиниць) відповідно.

Проведений формально-структурний аналіз типів дипломатичних термінів турецької мови показав, що, з точки зору форми, в досліджуваній термінологічній системі багатоконпонентні терміни-словосполуки, а саме двокомпонентні лексичні одиниці, переважають над термінами-словами.

Як вже наголошувалося вище, терміни-словосполуки дипломатичної термінології турецької мови можна розділити на двокомпонентні, трикомпонентні і багатоконпонентні (що складаються з чотирьох і більше

слів). Двослівні турецькі дипломатичні терміни складають 47,5 % (475) від кількості досліджуваних лексичних одиниць, наприклад:

- acil durum (state of emergency, urgency case) – надзвичайний стан;
- açık diplomasi (open diplomacy) – відкрита дипломатія;
- dördlü anlaşma (quadripartite agreement) – чотиристороння угода.

Трислівні дипломатичні терміни турецької мови складають 10,1 % (105) від кількості лексичних одиниць досліджуваної вибірки:

- esnek karşılık stratejisi (flexible response strategy) – стратегія гнучного реагування, гнучка стратегія;
- karşı karşıya gelme (confrontation) – конфронтація;
- eşit güvenlik ilkesi (equal security principle) – принцип рівної безпеки.

Кількість багатокomпонентних дипломатичних термінів турецької мови, що складаються з чотирьох і більше слів, становить 9,2 % (96) від спільного числа термінів досліджуваної вибірки, наприклад:

- nükleer silah sahibi ülkeler (nuclear weapon states) – ядерні держави;
- eşit temeller üzerinde müzakere (negotiations on equal basis) – рівносторонні переговори;
- felakete maruz kalan ülkeler (disaster prone countries) – країни, що знаходяться в зоні дії стихійних лих.

Однокомпонентні термінологічні одиниці (терміни-слова) складають третину від аналізованих спеціальних лексичних одиниць. Проте терміни-слова служать для позначення понять, що є базовими, основними в дипломатичній лексиці, і в середньому вони використовуються частіше, ніж багатокomпонентні терміни (терміни-словосполуки).

Структурні типи однокомпонентних термінів в досліджуваній термінологічній системі диференціюються залежно від кількості і характеру кореневих морфем, а також залежно від наявності словотворчих афіксів. У дипломатичній термінології турецької мови серед термінів-слів можна виділити: прості і складні, непохідні і похідні, повно основні та аббревіатури.

Різновидами простих термінів-слів є: прості непохідні і прості похідні слова.

Прості непохідні терміни складають основу словникового гнізда і є базою для творення нових слів. Форма непохідного терміну збігається з основою і коренем. До непохідних термінів належать також і слова, що були запозичені з інших шарів лексики або інших мов без зміни форми. У дипломатичній термінології турецької мови непохідні терміни складають

73,2 % (246) від загальної кількості однокомпонентних термінів, наприклад:

- dış (foreign) – зовнішній;
- saik (motivation) – мотивація;
- savaş (war, fight) – війна, бойові дії.

Велику частину непохідних термінів досліджуваної дипломатичної термінології запозичено з різних мов, наприклад:

- lider (анг. leader) – лідер;
- diplomat (фр. diplomate) – дипломат;
- döviz (фр. devises) – валюта;
- konsolos или konsül (ит. console) – консул;
- agreman (фр. agrément) – агреман.

Прості похідні терміни (як і складні похідні) мають в своєму складі словотворчі афікси. Кількість простих похідних дипломатичних термінів складає 23,3% (79) від спільного числа однослівних лексичних одиниць досліджуваної термінології турецької мови, наприклад:

- batılılaşma (Westernization) – європеїзація;
- silahsızlanma (disarmament) – роззброєння;
- yabancılaşma (alienation) – охолодження (відносин), відчуження.

Складні терміни складаються з двох або більше основ. Їх різновидами є: складні непохідні (складні кореневі) і складні похідні терміни, складні аббревіатури. У дипломатичній термінології турецької мови кількість складних термінів невелика, вони становлять 4,4 % від спільної кількості однослівних термінів.

До складних непохідних дипломатичних термінів належать, наприклад:

- anakara (mainland) – континент, материк;
- anavatan (homeland) – батьківщина;

До складних похідних термінів належать, наприклад:

- ateşkes (cease-fire) – припинення вогню;
- avdet (come-back) – брати реванш;
- birlik (union) – союз.

До складних похідних термінів відносяться також і ініціальні аббревіатури, що утворені шляхом складання початкових слів або початкових звуків, наприклад:

- AGIT “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teskilati” (OSCE “Organization for Security and Cooperation in Europe”) – Організація з безпеки та співробітництва у Європі;
- TBMM “Türkiye Büyük Millet Meclisi” (Grand National Assembly of Turkey) – Велика національна асамблея Туреччини;
- IMF “Uluslararası Para Fonu” (International Monetary Fund) – Міжнародний валютний фонд [10:516];
- АІНМ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” (European Court of Human Rights) – Європейський суд з прав людини.

Великий інтерес для кількісно-якісного аналізу дипломатичної лексики турецької мови представляє кількісне співвідношення лексичних одиниць за їх приналежністю до певної частини мови. В результаті аналізу досліджуваної термінологічної системи було встановлено, що дипломатичні терміни в складеній вибірці представлені іменниками, прикметниками, дієсловами і дієприкметниками. При проведенні аналізу однокомпонентних термінів у кількості 340 одиниць було встановлено, що серед слів-термінів домінує іменник – 76,3 %, наприклад:

- yabancılaşma (alienation) – відчуження;
- müzakere (discussion) – обговорення, обмін думками;
- genelge, yönerge (circular) – циркуляр, директива.

Кількість лексичних одиниць інших частин мови в досліджуваній вибірці складає порівняно невеликий відсоток кількості однослівних дипломатичних термінів, а саме: дієслова – 15,7 %, прикметники – 7,5 % і дієприкметники – 0,5 %.

До дієслів відносяться наступні слова-терміни:

- sonuçlandırmak (bring to conclusion) – завершувати;
- kutlamak, onurlandırmak (pay tribute) – віддавати належне.

До прикметників відносяться:

- gizli (confidential) – конфіденційний;
- jeopolitik (geopolitic) – геополітичний.

До дієприкметників відносяться:

- tamamlanmamış (interrupted) – перерваний, незавершений;

Кількісне превалювання іменників в досліджуваній термінології пояснюється тим, що хоча терміном можуть бути поряд з іменниками і інші частини мови, термінологія будь-якої галузі науки має переважно номінативний характер. Наприклад, Грін'юв С. В. характеризує термін “як

номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполука) спеціальної мови, що приймається для точного найменування спеціальних понять” [11:144].

На підставі проведеного аналізу фактичного матеріалу можна зробити висновок, що в дипломатичній лексиці значно переважають багатокомпонентні терміни-словосполуки, що є характерною рисою термінологій у сучасних мовах. Домінування багатослівних термінів пояснюється порівняно нещодавнім походженням лексичних одиниць даної тематичної групи в турецькій мові. В результаті аналізу кількісного співвідношення однокомпонентних лексичних одиниць за їх приналежністю до певної частини мови було встановлено, що більше 2/3 слів-термінів представлено іменниками.

Турецька лексика даної тематичної групи не є остаточно сформованою і сталою, оскільки турецька термінологічна школа ще не досягла відповідного рівня розвитку, турецьке термінознавство не має чітко розробленої теоретичної бази. Термінологія як особливий розділ турецького мовознавства сформувалася в середині ХХ сторіччя і широко почала вивчатися останніми роками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорокина Э. А. Когнитивные аспекты лексического проектирования (к основам когнитивного терминоведения): [монография] / Э. А. Сорокина // Мин-во образования и науки Российской Федерации, Московск. гос. обл. ун-т, Ин-т лингвистики и межкультурной коммуникации. – М.: Изд. МГОУ, 2007. – 234 с.
2. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение: [учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / С. В. Гринев-Гриневиц. – М.: Изд-во. Академия, 2008. – 304 с.
3. Капанадзе Л. А. О понятиях “термин” и “терминология” / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка: сб. ст. / под ред. Е. А. Земской и Д. Н. Шмелева. – М.: Наука, 1965. – С. 75–86. – 133 с.
4. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочивания иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте; предисл. Т. Л. Канделаки, С. В. Гринева. – М., 1982. – 149 с.
5. Как работать над терминологией. Основы и методы / по трудам Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1968. – 76 с.
6. Українська мова: [енциклопедія]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
7. Белан Э. Т. Формально-структурный анализ терминов международного туризма в английском языке / Э. Т. Белан // Вестник Московск. гос. обл. ун-та. – Серия: “Лингвистика”. – М.: Изд-во. Московский гос. обл. ун-т, 2007. – С. 92–100.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – [4-е изд.]. – М.: URSS, 2009. – 256 с.
9. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность / под ред.: Л. Р. Зиндера, М. И. Матусевич. – М.: URSS, 2008. – 427 с.
10. Narin Müslüme. Türkçe İktisat Terimleri Üstüne / Narin Müslüme // Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 642. – Haziran, 2005. – S. 510–520.
11. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М.: Московск. лицей, 1993. – 309 с.
12. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü / Ahmet Emin Dağ. – İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009. – 840 s.